

ALAPFOKÚ OKTATÁS A KÖZÉPKORI ISZLÁM VILÁGBAN

Kéri Katalin

Janus Pannonius Tudományegyetem, Pedagógiai Tanszék

A kezdetek

A VII. században, *Mohamed* próféta fellépésének idején, Arábiában nem létezett szervezett (intézményesült) oktatás. A beduin gyerekek szüleiktől és környezetük idősebb-fiatalabb tagjaitól tanulták meg a nomád élet szempontjából szükséges dolgokat. A közösségek, a vérségi és rokonsági alapon szerveződött csoportok együttműködése jelentette a túlélés egyetlen esélyét (*Armstrong*, 1998. 83. o.). Miközben a kora középkor – arabokkal is érintkező – keresztény és zsidó közösségeiben, különösen a városiak körében sokan tudtak írni-olvasni, az arabság jelentős része írástudatlan volt (*Dodge*, 1962. 1. o.). A preiszlamikus időkben az arab törzsek az őseik által felhalmozott tudást szóban közvetítették, költemények, mesék és legendák sora szolgált a nevelés alapjául, csakúgy, mint más, nem letelepedett életmódot folytató népek körében (*Duzmathné*, 1997; *Nagy Gy.*, 1997). *Mohamed* előtt az arab törzsek mindegyike a helyi dialektust beszélte, csak a próféta fellépésével alakult ki az egységes, irodalmi nyelv. A muzulmán vallás alapvető tanításait *Mohamed*, mint próféta „közvetítette”, és e tanítások végleges megszövegezése a halála utáni negyedszázadban történt. A Korán vált Allah kinyilatkoztatásainak írásbeli összefoglalásává, ez lett a muzulmán hit, jog és viselkedés, a hívő ember életvitelének alapja (*Dodge*, 1962. 2. o.).

A Korán és nyelve

Irodalmi szempontból az volt a Korán a muzulmánok számára, mint az Iliász a görögöknek; a törvény szempontjából mint a Tóra a zsidóságnak; és isteni kinyilatkoztatásnak tartották (tartják), mint az Ó- és Újszövetséget az egyetemes kereszténység (*Dodge*, 1962. 2. o.). A Korán vált a muzulmán élet, így a muzulmán oktatás alapkövévé is.

A Koránt Allah „világos arab nyelven” küldte el teremtményeinek, ám ezzel kapcsolatosan igencsak megoszlik a tudósok véleménye. A Szent Könyv versei klasszikus arab nyelven szólalnak meg, helyesebben szólva annak egyik alapja, a beduin költészetben használt költői *koiné* került felhasználásra az isteni kinyilatkoztatás lejegyzésénél. Ez a

nyelv, melyet valamennyi arab törzs megértett, ám egyik sem beszélt, mesterséges nyelvnek tekinthető, mely hosszabb folyamat során alakult ki (Simon, 1994. 492–493. o.).

Az arabok a Korán nyelvéről azt tartották, hogy a legszebb nyelv a világon, hiszen Allah e nyelven szólt az emberiséghez. E vélekedést alátámasztandó, az arab tudósok folytonosan bizonygatták nyelvük nyelvészeti és stilisztikai fölényét más nyelvekkel szemben, amely egyben vallásuk felsőbbrendűségét is jelentette számukra. (Vernet, 1993. 31. o.) Ez több zsidó és keresztény szerzőt arra ösztönzött, hogy saját nyelvének szépségét méltassa. A zsidó *Mosé ben Ezrá* például a Biblia héber nyelvű szövegeinek esztétikai értékét emelte ki, a katalán nyelv nagyszerűségét bizonyítandó pedig a mallorcai tudós, *Ramon Llull* írt imádságoskönyvet (Llibre d' oracions) (Delgado, 1992. 181. o.).

Az alapfokú muzulmán iskolákban a tanítás a Korán nyelvén nyugodott, jóllehet, a tanárok és tanítványaik megértették és magyarázni is tudták az egyes helyi dialektusokban írott szövegeket. A szövegek szóbeli átadásához, szép és helyes felolvasásukhoz már a Próféta kortársai elkészítették a „ductus”-nak nevezett segédleteket, és megszületett egy ma is létező muzulmán tudomány, az olvasmányok tudománya (Vernet, 1993. 32. o.). Az iskolákban külön tanár tanította az olvasást (*al-qurra'* vagy *al-qari*), külön tanár beszélte el a Mohamed életéről és tetteiről szóló történeteket (*al-qass*) és volt olyan pedagógus is, aki a beduin költeményeket, régi hagyományokat, a Próféta-ról és követőiről szóló anekdotákat (*al-rawi*) tanította (Kéri, 1998a).

Az arab írás

A Koránt eleinte szóban adták tovább, mert a 18 mássalhangzóból álló, rövid magánhangzók és olvasáskönnyítő jelek nélkül használt írás nem volt alkalmas a Korán szúráiban lévő nyelvi finomságok visszaadására.

A VI. század elején Arábiában egy olyan írást használtak, amely a 300 évvel korábban Petrában élő nabateusok írása volt. Ezen írásrendszernek folyóírásos formája nem maradt fenn, csak hieratikus változatai, melyeknek az Umm al-Djimalban fellelt kőfeliratos példánya nagyon hasonlatos a későbbiekben Irakban virágzott kúfi íráshoz (Elisséeff, 1977. 483. o.). Ez az írásrendszer volt használatos Mekkában is akkor, amikor Mohamed élt, de elemi szintje miatt főként gyakorlati célokra használták (szerződések, levelek megszóvegezése). A tudás átadásának tehát egyetlen megbízható formája a szóbeli tanítás volt az iszlám első időszakában.

A VIII. század végétől azonban mind többen kezdtek másolatokat készíteni a „hagyományokról”, vagyis a Mohamed „szent szokásait” (*szunna*) rögzítő gyűjteményekről (*hadisz*); a Koránhoz írott kommentárokról és jogi szövegekről: az írás fokozatosan fejlődött, és dicsőített művészetté vált (Elisséeff, 1977. 486. o.). Elkezdték gyűjteni és másolni a tudományos szövegeken kívül a költészet alkotásait is, a preiszlamikus idők gazdag anyagából is merítve. E folyamat hátterében az a tudásvágy állott, mely Mohamed szavain alapult, aki társait tudásra ösztönözte. A fellendülő iskoláztatást segítette a papírhasználat elterjedése, a kínaiaktól tanult papírgyártás bevezetése. Míg korábban az arabok csontokra, pálmalevelekre írtak – mely íráshordozó eszközök teljesen alkalmatlanok

voltak hosszabb szövegek lejegyzésére – a papír olcsósága és szinte korlátlan mennyisége teljes mértékben kitágította az íráshasználat lehetőségeit. A kéziratok a birodalom szélében-hosszában elterjedtek, a másolói foglalkozás tízezreknek biztosított megélhetést, és a boltokban, könyvtárakban bárki hozzáférhetett az iszlám kultúra alapműveihez (Kéri, 1999). Keleten és Nyugaton egész városnegyedeket tettek ki a másolóműhelyek, valamennyi uralkodó kalligráfusok hadát foglalkoztatta, és a mecsetek mellett a könyvárusok házai lettek a kulturális élet, az eszmecserék színterei.

A koranikus oktatás

Már a korai iszlám időszakában is a tanulmányok alapját a Korán megismerése jelentette, kiegészítve a „hagyományokkal”. (Ez utóbbiak – *szunna* – lejegyzésére – *hadisz* – azért volt szükség, mert a Korán- magyarázatok során egyre nagyobb mértékben merültek fel olyan kérdések, amelyekre a Koránban nem volt felelet, mivel Mohamed nem is érintette azokat. Ilyen esetekben a muzulmánok prófétájuk szóbeli nyilatkozataira hivatkoztak, vagy az általa követett gyakorlatot tekintették mérvadónak. Számos olyan irányzat létezett és létezik ma is az iszlám világban, melyek ezen összegyűjtött, Mohamednek tulajdonított mondásokat és cselekedeteket a tudás-átadói lánc (*szilszilati*) tagjainak véleménye ellenére sem fogadják el mérvadónak (Glaserapp, 1987. 393. o.; Salgado, 1996. 96–97. o.).

A Korán és a hadisz minél alaposabb megismerése nem csupán vallásos nevelést tartott – mely kétségkívül a muzulmán oktatás lényege –, de a politika, a társadalmi berendezkedés, a jog, a költészet, a nyelvtan, az etika, a számolás főbb elemeinek megismerését is biztosította. A gyerekek alapfokú oktatásáról való gondoskodás a család feladata volt (Rogers, 1987. 97. o.). Az iszlám családtörténetéről szóló művek egyértelműen leszögezik, hogy a kisgyerekek koranikus tudományokra való rávezetése már a családon (háremben) belül megkezdődött, ahol anyjuk és más nőrokonai szóbeli tanításai alapján alkothattak képet az iszlám hitről és a főbb viselkedési és rituális szabályokról (Barcilo, 1989. 216. o.; Marín-Guzmán, 1996. 128. o.; Kéri, 1998b. 65. o.).

A VIII. század közepétől kezdve egyre több alap- és felsőbb szintű képzést nyújtó iskola nyílt az iszlám világban. Az iskola azonban sohasem volt hivatalos intézmény, és a hivatalnokszerkezet nem avatkozott bele a működésébe. Voltak olyan koranikus iskolák is, amelyeket árva illetve nagyon szegény családból való gyerekeknek alapítottak, de még a kalifák vagy szultánok által alapított iskolák sem álltak állami felügyelet alatt.

A tanítás eleinte házon belül, vagy boltokban, piacokon folyt, de hamarosan tömegével alakultak a mecsetekhez kapcsolódó képzési formák, melyek a szülők és tanárok megállapodásain alapultak. Az első időkben főként a gazdagabb családok gyermekeit oktatták magasabb szinten, főleg magántanítók, mind a keleti, mind pedig a nyugati területeken. A IX–X. századtól kezdve azonban jelentősen megszorodott az olyan alapfokú iskolák száma, ahol bárki tanulhatott, aki a tanítónak járó – általában csekély – járandóságot meg tudta fizetni. Mindez összefüggött annak felismerésével, hogy a muzulmán társadalomban a tanulás felemelkedési lehetőséget jelentett, attól kezdve ugyanis,

hogy megtanulták a vallás, a nyelvtan, az irodalom alapjait, a diákok bármelyike előtt nyitva állt a (hivatali) érvényesülés útja. Minden szorgalmas és tehetséges hívő muzulmánnak esélye volt arra, hogy faluja mecsetjének imámja vagy népének minisztere legyen. Számos példát lehet idézni arra vonatkozóan, hogy alacsony sorból származó férfú állami vezetővé emelkedett, például az al-andalúzi Omajjáda dinasztia idején vagy a kiskirályságokra hulló cordobai kalifátus területén. (*Ribera y Tarragó*, 1928. 321–322. o.) A kutatók szerint a középkori iszlám világ városaiban a fiúk nagy része részesült alapfokú oktatásban (*Historia general*, 1988. 540. o.).

A 5–6 évüket betöltött gyermekek tehát magántanító vezetésével, otthon, vagy egy nyilvános iskolában kezdték meg tanulmányaikat. (Az arabok körében kötelező körülmények általában közvetlenül megelőzte a fiúk iskolába kerülését, így az azzal kapcsolatos örömnappal egyben gyermekkoruk lezárását és tanulmányaik kezdetét is jelentette. *Galino*, 1968. 455. o.).

Az alapiskola megnevezésére számos kifejezés szolgált. Az egyik legáltalánosabban használt köznévi volt a *kuttab*, mellyel szinoním fogalomként használták arab és perzsa területeken a *maktab*-ot, a törököknél a *mektep*-et (*Bosworth és mtsai*, 1986. 567. o.). Cordobában a *mahdar* és Perzsiában a *dabirisztán* is ezen iskolafokot jelölte (*Mazahéri*, 1989. 161. o.).

Az alapiskolákban – az iszlám világban mindenütt – a Korán olvasását, az arab írást és a szövegek memorizálását tanították elsősorban. A hat és tíz éves kor közötti gyerekeknek (szüleiknek) nem volt nagy választási lehetőségük az oktatás anyagát illetően. Jelentős volt azonban az eltérés országonként (régióként) abban a tekintetben, hogy hogyan következtek egymás után a tananyagok (*Kéri*, 1997. 111. o.). A keleti területeken általában úgy kezdték a tanítást, hogy Korán-részleteket olvastattak és memorizáltattak a diákokkal. A kicsiknek először is azt kellett fűjniük, hogy „Vallom, hogy nincs több Isten, csak Allah, és Mohamed az Ő Próféta”. A szövegolvasás (felidézés) után nyelvtanilag elemezték az egészet, és a tanító próbálta minél világosabbá tenni a szöveg értelmét. *Ibn Dzsabair*, spanyolországi szerző „Utazás” című művében azt írta, hogy Damaszkuszban – csakúgy, mint más keleti városokban – a fiatalok tanítása a „zsoltározás” művészetére korlátozódik. Megtanítják nekik a lehető legtökéletesebben a Szent Könyvet (T. i. a Koránt), és különös gondot fordítanak a szövegek leírására. Az írástanítás Keleten általában külön, arra specializálódott tanár vezetésével folyt (*Elisséeff és mtsi.*, 1977. 489. o.). Minden egyes betűt külön, nagy gonddal tanultak. Így az ottani területeken kiváló kalligráfusok nevelődtek.

Ezzel szemben az al-Andalúszban működő alapiskolákban és a tunéziai intézményekben, ahol sok spanyolországi tanító helyezkedett el, a legtöbb esetben nem a koránolvasással kezdték tanulmányaikat a gyerekek. A legtöbben úgy vélekedtek, hogy először meg kell tanulni helyesen használni az arab nyelvet, hiszen csakis így lehet megérteni és magyarázni a Koránt. *Abu Bequer ibn Arabi* például azt írta, hogy meggondolatlan lépés a gyerekeket arra kötelezni, hogy Allah könyvével kezdjék tanulmányaikat, és azt olvassák, amit nem is értenek (*Ribera y Tarrago*, 1928. 264. o.). Szerinte az arab nyelvvél és költészettel kell kezdeni az alapoktatást, azután pedig számolással kell foglalkozni, mert csak az effajta előképzettség teszi képessé a diákokat a Korán tanulására és felsőbb tudományok megismerésére. Sokan osztották e nézeteket. A spanyolországi iskolákban az

írás tanításra kevesebb időt és gondot fordítottak. Általában egész szavak, mondatok másolásával vezették be a gyerekeket az írás gyakorlatába, így az egyes betűk szép megformálására kevesebb fordítottak gondot. Bár kevesebb volt al-Andalúszban a kiemelkedő írásművész, mint Keleten, többen voltak azok, akik jobban tudtak írni, hiszen a nyelvtani szabályokat is tanulták az írás-gyakorlással párhuzamosan.

Az oktatás helyszíne és időtartama

Az oktatás helyszíne és időtartama koronként és földrajzi területenként változott. Az első időkben, amikor az oktatás ingyenes volt, a tanítók ott tanítottak, ahol éppen adódott. Saját házuk udvarán, a műhelyben vagy boltban, ahol dolgoztak, vagy a mecsetek udvarában. (A mecsetek falai között eleinte, amikor még alacsony volt a diákok száma, nem igen folyt koranikus oktatás, hiszen a kisgyerekek hangos kántálása zavarta a nagyobbak tanulását, beszélgetését, ájtatosságát (*Elisséeff és mtsai.*, 1977. 487. o.). A mai értelemben vett tantermek leggyakrabban a tanító házában voltak; szőnyegekkel, falikárpitokkal berendezett szoba várta a diákokat. A tanulók számának emelkedésével pedig a mecsetekben is megjelentek a Koránt memorizáló tanuló-csoportok, de egymástól gondosan elválasztva. A tanár általában állt vagy zsámolyon ült diákjai előtt, akik kör vagy félkör alakban ültek lábainál a földön, vagy szalmafonatokon (*Ribera y Tarrago*, 1928. 326. o.). A tanulók száma teljesen eltérő volt; egytől akár ezerig is terjedhetett az egy tanár által tanított gyerekek létszáma, de az átlagos csoport 80–100 főből állt. A termekben aszerint alakult ki az ülésrend, hogy ki mikor érkezett: a fürgébbek foglalhatták el a tanárhoz legközelebb eső helyeket.

Az oktatás mindig úgy kezdődött, hogy a diákok imát mondtak. Egy IX. századból fennmaradt, tanároknak készült szabálygyűjtemény szerint az alapiskolákban a diákoknak a délelőtti első részében olvasniuk kellett, azután ebédig az írástanulással foglalkoztak. Délután a tanultak ismétlésére fordították idejüket, csütörtökön pedig áttekintették a hét során tanultakat. Az iskolai munkát óra- és hétközi szünetekkel szakították meg: a péntek mindig pihenőnap volt, és Ramadankor illetve más vallásos ünnepeken is 3–5 nap vakációt kaptak a gyerekek. Hiányoztak azonban a ma ismeretes több hétig tartó szünidők.

Az alapszintű oktatás 4–5 évig tartott, de a XII. századi al-Andalúszban például 13 éves korukig is részt vehettek az alapképzésben azok, akik nem kívántak 10 éves koruk után tudományokkal foglalkozni (*Diaz*, 1991. 195. o.).

Az oktatás módszerei, eszközei

A Korán-tanítás legfőbb módszere a memorizálás volt. A tanár előolvasta a szöveget, a gyerekek utánamondták kórusban, azután pedig egyenként. Az tanulótermek hangosak voltak a szövegek kántálásától, a diákok kissé előre hajolva ismételték a sorokat. Az olvasás is kórusban folyt, amíg az egyes tanulók biztonságot nem szereztek a betűk felismerését és összekapcsolását illetően (*Kéri*, 1998c. 76. o.). Némelyik tanár megpróbálta

rávezetni a diákjait arra, hogy hozzászokjanak a csendes tanuláshoz, ahhoz, hogy a szövegeket magukban mondogassák. Ennek érdekében megpróbálták a diákokat rávenni arra, hogy ajkaikat ne mozgassák; voltak iskolák, ahol a gyerekeknek szövegtanulás közben vizet kellett tartaniuk a szájukban (*Delgado*, 1992. 187. o.). A jelentős mennyiségű szöveg memorizálása természetesen nem sikerülhetett volna megfelelő segédeszközök, tan-szövegek nélkül. Az iszlám világban olyan sajátos didaktikai irodalom jött létre, melynek változatossága és terjedelmes volta egészen elképesztő. A tanköltemények, versbe és történetbe foglalt tananyagok, aforizmagyűjtemények és kivonatok az oktatás minden szintjét áthatották (*Kuhne Brabant*, 1985. 273. o.). Emellett pedig a memória-fejlesztés érdekében különböző gyógynövényeket és „csodaszereket” is bevetettek a muzulmán világ kisebb és nagyobb diákjai.

Az olvasás és memoriterek tanulása mellett fontos tananyag volt a koranikus iskolákban az írás. A betűk és szövegek lejegyzéséhez, az írás begyakorlásához a gyerekek fényes, erős fából való táblákat használtak, amelyeket „törökülésben” ülve a térdükön tartottak. Ezekre a táblákra írtak krétával vagy tintába mártott tollal, és vízzel lemosták a szavakat, ha már nem volt szükség rájuk vagy javítani akartak. A kicsiknek nem voltak könyveik, hanem a tanító által előre leírt szövegeket olvasták és másolták.

Ibn Khaldún „al-Muqaddima” című könyvében ugyan külön fejezetet írt a muzulmán világ egyes városainak oktatási módszereiről, a fejezet azonban leginkább a koranikus oktatás tananyagáról, az egyes (tan)tárgyak oktatási sorrendjéről szól (*Ibn Khaldún*, 1995. 526–529. o.). Nagyon fontos – szerinte helyes – módszerként azonban több helyen is kiemelte, hogy a tanulókat nem szabad egyszerre két tudománnyal is összezavarni, mert ha a diák figyelmét megosztja, akkor mindkét tudomány megértése kapcsán kudarcot vall. Véleménye szerint az is problémákat szül, ha a tanító túlságosan hosszú időn át tanít egy diszciplínát (könyvet), mert a gyerekek közben mindig felejtenek, és ezért végül nem látják át az összefüggéseket (*Ibn Khaldún*, 1995. 522. o.).

A fegyelmezés

Az iszlám világ koranikus iskoláiban – mivel nem ritkán igencsak sok tanuló gyűlt össze egy-egy tanító körül – fontos kérdés volt a fegyelem biztosítása. (A tanítók leterheltségének egyik legszélsőségesebb példajaként idézi a szakirodalom annak a férfiúnak az esetét, akinek az *Omajjada* dinasztia uralkodásának időszakában 3000 diákja volt egyidejűleg! A tanító számárháton jött-ment egyik tanulócsoporttól a másikig...) (*Tritton*, 1957. 1. o.).

A fegyelmezés a koranikus iskolákban a legkülönbözőbb módszerekkel történt, akár gyermekenként is változott, hogy milyen rendreutasítást alkalmazott a tanár. Egyes diákoknak elegendő volt szemöldökráncolással jelezni, hogy viselkedésüket a tanító helyteleníti. Másokat megdorgáltak, és nem volt ismeretlen a testi fenyegetés sem a muzulmánok körében (*Tritton*, 1957. 18. o.). A botot és a palavesszőt azonban nem csupán a testi büntetés eszközeként, hanem a bátorság kialakítása végett is forgatták a tanítók (*Dodge*, 1962. 4. o.). Tilos volt azonban az arca és a fejre mérni ütések, és az sem volt megen-

gedett, hogy a tanító haragból, hirtelen felindultságában ütlelje a tanítványokat. Több forrás is tanúsítja, hogy a tíz évnél ifjabb gyermekeket sem volt szabad az iskolában verni, vagy ha mégis, akkor a nagyobbacska fiúknál kevesebb, legfeljebb három ütést kaphattak, általában a talpukra (Tritton, 1957. 18. o.).

Ibn Khaldún az „al-Muqaddima” című művének hatodik fejezetében külön alfejezetet (39.) szentelt a tanulókkal szembeni túlzott szigor helytelenítésének. Szerinte „a nevelés során alkalmazott szigorú büntetés káros a tanuló számára, különösen a kisgyermekes esetében, mivel az azon dolgok közé tartozik, amelyek rossz készségeket alakítanak ki.” (*Ibn Khaldún*, 1995. 530. o.).

Harún al-Rashid, a mesékből is jól ismert bagdadi kalifa – *Ibn Khaldún* leírása szerint – fia tanítójának az alábbi útmutatásokat adta csemetéje nevelésével, fegyelmezésével kapcsolatosan: „Ne múljon el egyetlen óra sem, amelyet nem használsz föl arra, hogy valami hasznosat tanítsz neki! Ám ezt úgy tedd, hogy ne okozz szomorúságot neki, ami pusztító lenne az értelmének! Ám ne legyél vele túlságosan elnéző, mert akkor kellemesebb lesz neki a semmittevés és megszokja azt! Amennyire csak lehet, kedvesen és gyengéden javítsd őt! Ha elhárítja ezt, akkor legyél szigorú és kemény!” (*Ibn Khaldún*, 1995. 531. o.)

Összegzés

A középkori iszlám világban fokozatosan bontakozott ki az intézményes nevelés. A kalifátus korai időszakában még a szülők kötelessége volt gyermekeik tanítása (csakúgy, mint a preiszlamikus időkben), később azonban – elsősorban, de nem kizárólag – a fiúk oktatását tanítókra bízta. Földrajzi helyszínenként és történeti korszakokként eltérő volt az alapfokú iskolákban oktatott gyermekek aránya, annyit azonban általánosságban lezögezhetünk, hogy a muzulmánok körében nagy jelentősége volt a tanulásnak, hiszen az bárki számára biztosította a felemelkedést és a Korán megismerése feltétele volt a sikeres társadalmi beilleszkedésnek is. Így tehát – állami irányítás illetve törvény nélkül is – a gyermekek (főként a város lakó fiúk) tömegesen részesültek koranikus oktatásban.

Az alapfokú képzést éles határ választotta el az intézményes nevelés felsőbb szintjeitől. A Korán kisgyermekkorban történő megismerése, ehhez kapcsolódóan az írás és olvasás megtanulása tehát nem csupán arra irányult, hogy alpműveltséget adjon és előkészítsen a felsőbb tanulmányokra, hanem a legfőbb cél a gyermekek hitelvekkel való megismertetése volt. A koranikus oktatás olyan vallásos szellemű nevelés volt, amely biztosította a felcseperedő gyermekek beilleszkedését a muzulmán világba.

Bár a fentiekben bemutatott téma nem csupán a múlt, hanem a jelen megismeréséhez is közelebb visz, mégsem elégségesek az ezzel kapcsolatos kutatások. Ennek egyik oka a nyugati világban több, mint egy évezrede húzódozó, és a legkiválóbb tudósok életműve ellenére még napjainkban is jelenlévő ellenszenv és „ellenségkép” az iszlám kultúrát illetően. (L. erről *Armstrong*, 1998.) Másrészt nehezíti a kutatásokat az, hogy a nem túlzottan bőséges számú források zöme a mai napig csak arab nyelven olvasható. Jelentős erőfeszítések és felfedező munka szükségesek ahhoz, hogy az iszlám pedagógia története Ma-

gyarországon is elfoglalja méltó helyét az egyetemes nevelés történetéről szóló könyvekben és kutatásokban, hiszen onnan mindezidáig szinte teljes mértékben hiányzik.

Irodalom

- Armstrong, K. (1998): *Mohamed. Az iszlám nyugati szemmel*. Európa, Budapest.
- Barcilo, C. (1989): Mujeres, campesinas, mudéjares. In: Viguera, María José (szerk.): *La mujer en al-Andalus*. Madrid-Sevilla.
- Bosworth és mtsai (1986, szerk.): *The Encyclopaedia of Islam V*. Brill, Leiden.
- Delgado, B. (1992, szerk.): *Historia de la educación en España y América I. – La educación en la Hispania antigua y medieval*. Fundación Santa María, Morata, Madrid.
- Díaz, A. C. (1991): *Historia del pensamiento pedagógico en Europa*. Dykinson, Madrid.
- Dodge, G. (1962): *Muslim Education in Medieval Times*. The Middle East Institute, Washington.
- Duzmathné Tancz Tünde (1997): *Nevelési modell rekonstrukció a Fehérlófia alapján*. Konferencia-előadás, JPTE-Pécs. Megjelenés alatt.
- Elisséeff, V. és mtsai (1977, szerk.): *Historia de la Humanidad III. – Las grandes civilizaciones medievales I*. Planeta, Barcelona.
- Galino, M. A. (1968): *Historia de la educación I*. Gredos S. A., Madrid.
- Glasenapp, H. von (1987): *Az öt világvallás*. Gondolat, Budapest.
- Historia general de España y América 3.– El fallido intento de un estado hispánico musulmán* (1988). Rialp S. A., Madrid.
- Kéri Katalin (1997): Rendszer és tudás. *Iskolakultúra*, 10. sz. 110-114.
- Kéri Katalin (1998a): Tanárok a középkori iszlám világban. *Magyar Pedagógia*, 1. sz., 17–25.
- Kéri Katalin (1998b): Nők a fátyol mögött. *Valóság*, 8. sz. 64–71.
- Kéri Katalin (1998c): Az indusdió magja. *Iskolakultúra*, 5. sz. 76–79.
- Kéri Katalin (1999): Az írott szó csendes birodalma – Könyvek és könyvtárak a középkori iszlám világban. *Iskolakultúra*, 5. sz. 29–40.
- Khaldún, I. (1995): *Bevezetés a történelembe*. Osiris-Századvég, Budapest.
- Kuhne Brabant, R. (1985): Algunos aspectos de la literatura didáctica entre los médicos árabes. In: *Actas de Jornadas de Cultura árabe e islámica 1980*. Instituto Hispano-Árabe de Cultura. Madrid.
- Marín-Guzmán, R. (1996): La familia en el islam. *Estudios de Asia y África*. XXXI/99., 124–128.
- Mazahéri, A. (1989): *A muszlimok mindennapi élete a középkorban a X-től a XIII. századig*. Európa, Budapest.
- Nagy Gyula (1997): *Adalékok a nem-intézményes nevelés történetéhez*. Konferencia-előadás, JPTE-Pécs. Megjelenés alatt.
- Ribera y Tarrago, J. (1928): La enseñanza entre los musulmanes españoles. In: *Disertaciones y opusculos I*. Madrid.
- Rogers, M. (1987): *A hódító iszlám*. Helikon, Budapest.
- Simon Róbert (ford., 1994): *Korán – A Korán világa*. Helikon, Budapest.
- Salgado, F. M. (1996): *Vocabulario de historia árabe e islámica*. Akal, Madrid.
- Tritton, A. S. (1957): *Materials on Muslim Education in the Middle Ages*. Luzac and Co. Ltd., London.
- Vernet, J. (1993): *El islam en España*. Mapfre, Madrid.

ABSTRACT

KATALIN KÉRI: ELEMENTARY SCHOOLS IN THE MEDIEVAL ISLAMIC WORLD

After Muhammad's teachings the bedouin Arabs conquered the kingdoms of the Middle East and other territories. The Muslim religion step by step became wide-spread in North-Africa, Southern Europe and in Asia. Thanks to the different cultural influences in the Muslim world, by the middle of the eighth century a popular system of elementary school education became generally adopted. For the early generations of Muslims, the Qu'ran served as a basis of belief, worship, law and behavior, and he founded education by his work. Reading and writing this book as well as learning parts and Muslim traditions was the syllabus in the elementary schools. This article presents in short how these schools were organized, how the teachers disciplined their pupils and what kind of methods were widely used in the Muslim world. This study gives a summary of foreign research and offers a survey of sources in Hungarian concerning the function of elementary schools.

Magyar Pedagógia, **99**. Number 1. 61–69. (1999)

Levelezési cím/ Address for correspondence: Kéri Katalin, University Janus Pannonius, Department of Education, H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6.
honlap/HomePage: <http://nostromo.jpte.hu/~carry>